

Iris Pettai: taastav õigus ehk õigus kooselule saripeksjaga

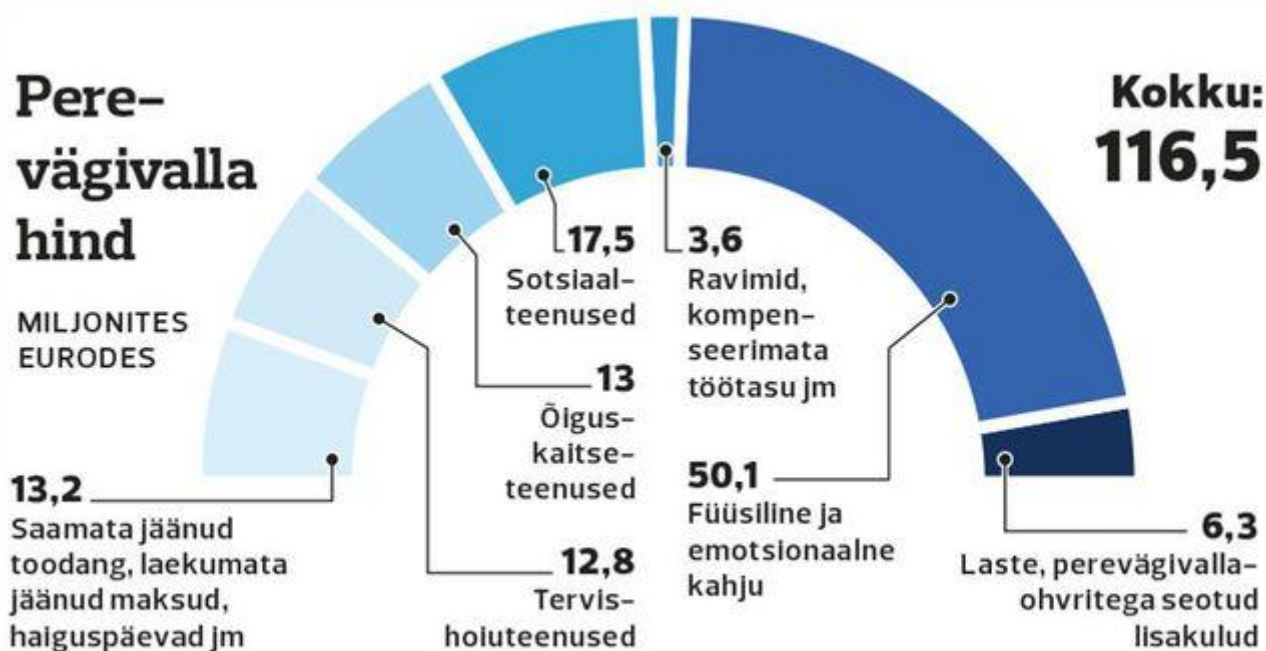
[Iris Pettai sotsioloog, Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi juhataja](#)

11. märts 2020, 0:01

Perevägivaldajuhtumite lahendamine lepitamisega tõukab riigilt abi otsinud ohvri tagasi vägivallatseja meelevalda, lisaks mõistab see lapsed veetma oma lapsepõlve pidevas hirmus, mis õõnestab nende vaimset tervist, kirjutab sotsioloog ja Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi juhataja Iris Pettai.

Nn taastavast õigusest on saanud Eestis põhiviis kriminaalmenetluseni jõudnud perevägivaldajuhtumite asjades õigusemõistmisel. Tundub igati ratsionaalne ja loogiline, et kui inimesed, aga ka organisatsioonid, isegi riigid, on konfliktis, püütakse neid lepitada. Eestis on lausa selline ametikoht nagu riiklik lepitaja. Mis võiks olla veel parem, kui konflikti osapooled saavad vastastikku oma seisukohti esitada, otsida kompromisse ning pärast lepitamist rahulikult koos eksisteerida?

Sotsiaalministeeriumi teenus Ohvriabi viis eelmisel aastal läbi 800 perelepitust, kusjuures enamikul juhtudest oli mängus füüsiline väärkohtlemine (peksmine jms). Tekib küsimus, kui õigustatud on selline praktika ja kas lepitus on perevägivalda korral parim lahendus. Mis tegelikult lepituse taga peitub? Millised on tagajärjed? Millised on riskid? Ja kelle õigusi õigupoolest taastatakse ja kaitstakse, kas ohvri või vägivallatseja omi?

Allikas: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, 2016

Perevägivalla hind. FOTO: Pm

Esmapilgul tundub lepitamine perevägivalla puhul õige tee. Riik tuleb appi: vägivallatsejaga sõlmitakse kuuekuune leping, millega ta kohustub käituma korralikult, mitte peksma naist ja lapsi, mitte tarbima alkoholi jms. Ka võidakse teda lepingus kohustada käima tööl ja teenima perele raha, tegema läbi alkoholiravi, osalema vihateraapias jm. Kannatajapool võib oma arvamuse välja öelda. Nii kutsutakse vägivallatseja näiliselt korrale ja pere saab kooselu jätkata. Tundub, et kõik on korras, tegelikult aga mitte.

Vägivallatseja käitumist ei ole mingilgi moel võimalik kiiresti muuta, ükskõik milliseid meetmeid selleks ka ei kasutata. Vägivallatseja mõttemaailma ja käitumise muutmiseks, kui see üldse võimalik on, kulub aastaid.

Sageli eeldatakse, et lepitatakse lihtsalt peretülisid ja konflikte, mida ei saa liigitada kuritegude hulka. Sotsiaalministeeriumi 2016. aasta veebiväljaandest võib lugeda, et Eestis ei edastata lepitusse väga raskeid juhtumeid, vaid et need on tavaliselt olmetülid ning konflikti osapooled on avaldanud soovi leppida. Tegelikult olmetülid ei jõuagi kriminaalmenetlusteni ega ka lepituseni. Kõigist perevägivalla asjadest moodustab lõviosa füüsiline vägivald (üle 80 protsendi). Tutvudes kohtutoimikutega, kus lõpptulemuseks on lepitamine, selgub, et 80–90 protsenti lepitusjuhtumitest on seotud füüsilise vägivallaga, mis on mõnikord olnud hirmuäratavalt julm. Seega on tavaline praktika, et lepitamise käigus «lepitatakse» saripeksjat tema ohvriga.

Otsus peksta

Vägivaldsus ei ole universaalne nähtus, mis iseloomustab kõiki mehi. Vägivaldne käitumine kujuneb sõltuvalt sellest, kuidas ühiskonnas vägivallasse suhtutakse. Suur mõju on patriarhaalsetel hoiakutel, mis toonitavad mehe juhtivat ja naise teisejärgulist rolli. Füüsilist

vägivalda kasutava mehe psühholoogia erineb normaalse inimese psühholoogiast. Vägivaldse mehe puhul on esmalt tegemist maailmavaatelse hoiakuga, nad on veendunud, et mees on nii peres kui ka ühiskonnas naisest olulisem ning naine peab talle kõiges alluma.

Ohver pole võrdne partner

Vägivaldsete meeste elus on olnud murranguline hetk, kus nad otsustasid, et oma naist lüüa või peksta on täiesti normaalne. Pärast seda, kui vägivalda on kasutatud esimest korda, on iga järgnev kord juba lihtsam ning käsi tõuseb teise inimese vastu kergemini. Inimene, kes kasutab füüsilist vägivalda, teeb seda süstemaatiliselt ja korduvalt, muutudes aja jooksul julmemaks. Tavaliselt on füüsiline perevägivald politseisse, prokuratuuri ja lepitamiseni jõudes kestnud juba aastaid. Enda rusikatega «kehtestamisest» on vägivallatsejale saanud sissejuurdunud käitumismall. Perevägivalla olemust tundvad spetsialistid teavad, et vägivallatseja käitumist ei ole mingilgi moel võimalik kiiresti muuta, ükskõik milliseid meetmeid selleks ka ei kasutata. Vägivallatseja mõttemaailma ja käitumise muutmiseks, kui see üleüldse võimalik on, kulub aastaid.

80–90 protsenti lepitusjuhtumitest on seotud füüsilise vägivallaga, mis on mõnikord hirmuäratavalt julm. Seega on tavaline praktika, et lepitamise käigus «lepitatakse» saripeksjat tema ohvriga.

Taastava **õiguse** üks põhiprintsiipe on vältida taasohvristumist. Paraku ei ole lepitamise puhul võimalik seda vältida. Lepitajad ei pööra tähelepanu sellele, et ohver pole lepitusprotsessis võrdväärne partner. Perevägivalla olemust tundvad spetsialistid teavad, et ohvri psühholoogiline seisund ei võimalda tal vägivallatsejaga võrdväärselt lepitamisprotsessis osaleda, end kaitsta ega esindada. Abitu ja kaitsetu ohvriga on lihtne manipuleerida ja teda ka survestada, kaasates ta vastu tahtmist lepitusprotsessi ja mõjutada (sundida) jätkama pereelu ohtliku ja ettenägematu käitumisega vägivallatsejaga.

Pealtnägijast laps kannatab

Lepitamine tähendab, et kuigi ohver pöördus abi saamiseks riigi poole, lükatakse ta äärmiselt abitus ja kaitsetus seisundis tagasi vägivallatseja meelevalda, mis tähendabki taasohvristamist. Lepitamine oleks mõeldav vaid pärast seda, kui ohver on psüühiliselt täielikult taastunud. Suurbritannia spetsialistide (kes arvutasid esimestena maailmas välja ka perevägivalla maksumuse) hinnangul on ohvri taastumine vähemalt viis-kuus aastat kestev kulukas protsess. Kindlasti pole siin lahenduseks lühiajalised teraapiaseansid ega tugirühmad.

Igas kolmandas perevägivalla juhtumis on ohvriks või tunnistajaks laps. Lepitajad lähtuvad printsipist, et pere tuleb iga hinna eest säilitada ja naised vägivaldsete meestega ära lepitada, sest lastel on isa vaja. Lapsed, kes on vägivalla tunnistajad, kannatavad sageli ärevushäirete ja depressiooni all, neil on kehv õppeedukus, madal enesehinnang, füüsiline jõuetus jms. Kasvamine vägivaldses peres on lastele väga riskantne. Ligi pool neist on sageli ise otsese füüsilise vägivalla ohvrid.

Lepitamine pikendas piina

Tallinna Kriisikodu psühholoog Ülle Kalvik jagas lugu, kus riigi Ohvriabi lepituse tõttu lükati üks naine koos lastega vägivallatsükklisse tagasi. Vägivaldse mehe eest põgenes kriisikoju

kolme lapsega rase naine. Mees keelas teda kodust lahkuda ja suhelda, löi, alandas, süüdistas, vahepeal ei käinud tööl ega toetanud peret. Vald ja kriisinõustajad olid valmis naist aitama, kuid siis võttis Ohvriabi juhtumi üle.

Vahepeal neljanda lapse sünnitanud naine lepitati Ohvriabi kaudu mehega ära ning ta kolis lastega tagasi mehe ühetoalisse korterisse. Mõni aeg hiljem sai valla sotsiaalametnik teada, et mees ahistab vanemaid lapsi, sõimab naist ega luba teda kodunt välja, isegi mitte lapsega arstile. Mehe varasemad tuttavad ei mõistnud, kuidas võidi üldse tema muutumisse uskuda. Praegu on naine ja lapsed kaitstud, vanemad lapsed ei taha «seda meest» enam näha.

Avatud Ühiskonna Instituudi tehtud perevägivalla hinna arvutustest selgus, et perevägivalla mõju lastele maksab 6,3 miljonit eurot aastas, kusjuures poole sellest summast moodustab vaimse trauma põhjustanud emotsionaalse kahju hind. Lastele põhjustatud kahjudest ei ole aga võimalik hinnata mõju nende haridusteele ja selle kaudu tulevasele karjäärile ning sellest tulenevat üldist majanduskahju Eesti riigile tulevikus.

Kas lepitaja vastutab?

Vägivallatseja võib iga kord käituda ise moodi ning seda ei ole võimalik ennustada. Lepitamist peetakse ohtlikuks, sest vahendaja võtab endale tohutu vastutuse ja õiguse sekkuda pereellu, samas ei ole ta võimeline prognoosima olukorda ega seda ohvri ohutuse seisukohalt hindama. Eestis on arvukalt juhtumeid, kus perevägivald muutus pärast lepitamist veel julmemaks ja mõne juhtumi korral kaotas ohver koguni elu.

Kui karistusõiguses on oluline süüteo toime pannud inimese karistamine, siis taastava õiguse teooria rõhutab vajadust reageerida kuritegelikule käitumisele teoga tehtud kahju heastamise teel. Heastamine tundub perevägivalla puhul igati üllas ja eetiline eesmärk, paraku lepitamispraktikas piirdub heastamine ohvri ja vägivallatseja vahelise üsnagi formaalse lepingu sõlmimisega kuuks kuuks. Tavaliselt ei kontrolli keegi nende lepingute täitmist ega ka seda, kas vägivald ka päriselt lõpeb või mitte, või millises olukorras on ohver ja lapsed.

Lepitamine oleks mõeldav siis, kui ohver on psüühiliselt täielikult taastunud, mis võtab hinnanguliselt vähemalt viis-kuus aastat aega.

Taastav õigus on selgelt vägivallatseja poole kaldu, kaitstes tema õigusi ja andes talle võimaluse karistusest pääseda. Kindlasti ei aita karistamatuse tunne perevägivallale piiri panna. Ohver, kelle vajadustega peaks taastava õiguse puhul eeskätt arvestatama, ei võida praktiliselt midagi. Vastupidi, pärast lepitamist on risk, et vägivald muutub julmemaks, veel suurem, sest vägivallatseja on endale võtnud ohvri pärast kohustusi, mis teevad teda närvilisemaks ja tigemaks.

Enamik tsiviliseeritud riike ei praktiseeri perelepitamist, pidades seda ohtlikuks ja ka perevägivalla jätku soodustavaks. Ka Istanbuli konventsioon on resoluutselt taastava õiguse ja lepitamise vastu perevägivalla korral. Kas ja millal jõuab Eestisse arusaam, et ohver ootab riigilt eeskätt kaitset ja turvalisust, mitte sundkinnistamist vägivaldse mehe juurde? Jätkata taastavat õigust ja perelepitamist Eestis ei ole ohtlik ja riskantne mitte ainult ohvritele, vaid ka lastele. Kasvamine vägivaldses peres tähendab elu pidevas ohu ja hirmu olukorras ning seda, et riik ei suuda tagada lastele turvalist ja õnnelikku lapsepõlve.

[Aimar Altosaar: silmakirjalikku abi pole vaja](#)

Me usume, et Eesti ei kuulu selliste riikide hulka, kus asju aetakse jõu ja ähvardustega. Ometi on perevägivalla teema ikka aktuaalne, selle sügavaid juuri nägime hiljuti ka populaarses kirjandusklassika ekraniseeringus. Kõrvaltvaatajaile võib tunduda kummaline, miks lasevad inimesed pereliikmel end aastaid vaimselt ja füüsiliselt ahistada ega võta midagi ette, et päästa iseend ja lapsi terrori alt. Nagu on ka mõistmatu, kuidas võivad 21. sajandil haritud ja väljaspool kodu laitmatult käituvad inimesed kodustes oludes oma partneri suhtes olla kirjeldamatult julmad. Seda teemat tuleb üles võtta seni, kuni kõik, kes on selliste suhete ohvrid, saavad teadlikuks oma õigustest ja võimalustest abi saada.

Meie Eesti rubriigis on seda teemat eri aspektidest käsitletud juba mitu korda. Postimees on kajastanud perevägivallajuhtumeid ja nende lahendusi alati ka siis, kui päevasündmused selleks põhjust annavad. Lähisuhtevägivalla lugude kasvav ilmumissagedus ei tähenda loodetavasti mitte nende juhtumite hulga suurenemist, vaid ohvrite enamat julgust oma lugu ära rääkida. Kindlasti on see kõige kindlam viis ohjeldada neid, kes oma lähedaste kallal vägivallatsevad, ja tõmmata neile avalikkuse tähelepanu.

Naiste kongressil 6. märtsil [rääkis](#) erakordse põhjalikkusega Daniel Sepa jõhkrast vägivallast tema ohver Laura Christine Arba. Selline julge esinemine on kindlasti veel üks samm turvalisuse poole, sest vägivallatsejad peavad teadma, et ühel päeval tuleb neil hakata oma tegude eest vastust andma. Häbi ei pea tundma mitte ohvrid, vaid süüdlased.

Perelepitus vägivaldsetes situatsioonides tuleks ära keelata, sest soovitud tulemust see ei anna.

Tuntud on ka Pärnu naiste tugikeskuses töötava kogemusnõustaja Ene Veersalu lugu, kes 15 aastat kestnud vaimse ja füüsilise vägivalla alt pääsenuna aitab nüüd oma elu korda seada saatusekaaslastel. Nagu paljud teised, kes on suutnud end vägivaldsest suhtest vabaks võidelda, on temagi skeptiline praeguse perelepitussüsteemi suhtes. Ta peab seda lausa õudusunenäoks, sest iga n-ö lepitusseansi eel vajab ta naiste tugikeskuse nõustajatelt toetust ja juhtnööre ning pärast seansi taas ülesturgutamist. Kurvaks teeb, et perelepitaja juures tuli tal käia ja lasta end aina uuesti hingeliselt traumeerida formaalsetel põhjustel, nimelt on lepitaja sõnal kohtus kaalu, kohtunikul on aga voli nii ohvri kui tema laste saatuse üle. Veersalu avaldab veendumust, et kõige parem teraapia on oma murest ja kannatustest kõigile rääkimine, kes vähegi kuulda tahavad, sest sellega aitame ja julgustame ka teisi abivajajaid. Teenekas poliitik ja jurist Siiri Oviir tunnistas juba 2017. aasta konverentsil «Lähisuhtevägivallast – näoga ohvri poole», et perelepitus vägivaldsetes situatsioonides tuleks ära keelata, sest soovitud tulemust see ei anna. Ta nimetas sellist tegevust sügavaks ohvristamiseks.

Kuid riigi veskid jahvatavad aeglaselt ja järjekindlalt ning iga hinna eest lepitamist harrastatakse laialdaselt. Ohvrite pisaraid ei usuta, usutakse pigem «taastava» lepitamise imettegevasse jõusse. Tänaused lehelood näitavad, et kui ei aidata taastada vägivallaohvri enesekindlust ja usku riigi õiglusse ning kui ohver peab ametnike õnnistusel ründaja ja piinajaga «ära leppima», siis töötavad vastavad riigistruktuurid heal juhul tühikäigul, halvemal aga teevad ohvrite olukorra veel hullemaks.

Süüdi on alati vägivallatseja, mitte kunagi ohver. Kui sellest aru saadakse, siis tulekski vastavalt käituda. Kindlasti tuleb nõustuda väitega, et ka vägivallatseja on mingis mõttes

ohver, katkine inimene, kes vajab abi. Loomulikult tuleb sellise inimesega tegeleda, selleks on aga teised institutsioonid. Viimane asi, mida teha, on jätta ta ühte ruumi oma tegude ohvriga! Silmakirjatsemisega ei aita me ei ohvrit ega vägivallatsejat, pigem süvendame nende mõlema probleeme.

[Perearst: sageli on terviseprobleemide taga varem kogetud vägivald](#)

Perearst ja Tartu Ülikooli peremeditsiini professor Ruth Kalda (pildil), kes on aastaid tegelenud lähisuhtevägivalla äratundmise ja selle teadvustamisega perearstide hulgas ning algatanud teema õpetamise residentuuris, ütleb, et oskus vägivallale viitavaid märke oma patsientide juures ära tunda on perearstidel paranenud.

Perearst ja Tartu Ülikooli peremeditsiini professor Ruth Kalda (pildil), kes on aastaid tegelenud lähisuhtevägivalla äratundmise ja selle teadvustamisega perearstide hulgas ning algatanud teema õpetamise residentuuris, ütleb, et oskus vägivallale viitavaid märke oma patsientide juures ära tunda on perearstidel paranenud.

Kas perearstid märkavad vägivalda?

Viis-kuus aastat tagasi viis Eesti Avatud Ühiskonna Instituut perearstide hulgas läbi uuringu, millest selgus, et lausa 95 protsenti perearste on kohanud vastuvõtul naisi, kel esineb vägivalla tundemärke, nii füüsilisi kui vaimseid. 60 protsenti perearstidest ütles, et lisaks igapäevasele meditsiinilisele abile on nad ohvreid aidanud, valdavalt ollakse nõustaja rollis, soovitatakse pöörduda juristi, psühholoogi, politsei poole, antakse vajalikke kontakte jne. Teadlikkus ja oskus seda tähele panna on kindlasti kasvanud. Noortele õppivatele perearstidele oleme ka viimased kuus aastat iga aasta selleteemalisi koolitusi korraldanud.

Kuidas on perevägivalla juhtumite arv viimasel ajal muutunud?

Kuna minul ametlikku statistikat kõigi perearstikeskuste kohta ei ole, saan lähtuda oma kogemusest. Ja see näitab, et sellest julgetakse rääkida enam kui varem. Väga sageli selgub, et praegu vaevava depressiooni, ärevuse, söömishäirete või alkoholiprobleemi taga on aastaid varem kogetud vägivald, ka seksuaalne.

Sellest tsüklist on naisel olnud väga raske väljuda. Kui ta seda lõpuks on teinud ja abi otsinud ning politsei ja kohtu poole pöördunud, lükatakse ta seaduslikul viisil samasse tsüklisse tagasi.

Mida perearstid peaksid tegema, kui nad märkavad või kahtlustavad perevägivalda oma patsientide peredes?

Laste vastu suunatud vägivalda kahtluse korral tuleb alati reageerida, pöörduda sotsiaal- või lastekaitsetöötaja poole. See on kohustus, mis on seadusega sätestatud. Samuti on siis, kui vägivaldaaktid toimuvad peres, kus on alaealised lapsed, sest nemad on kannatajad isegi siis, kui otsene vägivald ei ole nende vastu suunatud.

Täiskasvanute puhul on meil kohustus kohe teatada politseisse, kui tegu on esimese astme kuriteoga. Teistel puhkudel oleme sageli nõustajad, saame suunata kannatajat abi otsima. Mõnikord tuleb selleks teha väga järjepidevat tööd.

Kas perearstidel on seisukoht taastava lepituse rakendamise kohta perevägivalda juhtumite puhul?

Perearstide üldist seisukohta pole me kujundanud, kuid minu arvates seatakse selles protsessis mingid muud huvid kõrgemale ohvri ohutusest, mis peaks olema esmane. Kas me saame olla ikka kindlad, et naine läheb sellesse lepitusse päris vabatahtlikult? Oma olemuselt on perevägivald protsess, kus vägivald on korduv ning sellele järgnebki leppimine ja andestamine. Sellest tsüklist on naisel väga raske väljuda. Kui ta seda lõpuks on teinud ning politseisse ja kohtusse pöördunud, lükatakse ta seaduslikult sinna tsüklisse tagasi. Nii võib kannatanu kaotada lõpuks usalduse kohtusüsteemi vastu. Peale selle on vägivallatseja ümbersünd pikaajaline protsess, samamoodi ohvri vaimse ja füüsilise tervise taastumine. Seda mõõdetakse aastates.

Kui vajad abi

Ohvriabi: kui koged või oled kogenud lähisuhtevägivalda, saad abi sotsiaalkindlustusameti ohvri- abi kriisitelefoni 116 006 või veebist palunabi.ee lehelt. Kriisinõustamine on ööpäev läbi tasuta.

MTÜ Tallinna Naiste Kriisikodu: nõustamine E–R kl 8–17 tel 526 4697. Ööpäevaringne vastuvõtt majutusse ja kriisinõustamine 24 h tel 5396 9834. E-post tallinn@naisteabi.ee.